

УДК [378.4.035:355.01(477.83-25)-057.87:93/94]:82-94"19/20"
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12471>

СПОГАДИ ТА ОЦІНКА ВИПУСКНИКІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРО НАВЧАННЯ НА ВІЙСЬКОВІЙ КАФЕДРІ

Лариса ШЕЛЕСТАК

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: larysa.shelestak@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-3931>

У статті проаналізовано використання методу усної історії для дослідження проблематики вишколу офіцерів запасу в Львівському університеті радянського періоду. Зазначений метод найбільш успішно застосовується у висвітленні тем, про які недостатньо відомостей або які не відображені у традиційних видах джерел; отримані за його допомогою результати використовуються як додаткова інформація. Дедалі частіше метод інтерв'ювання застосовують у дослідженнях із військової та воєнної історії другої половини XX – початку XXI ст. Зокрема науковці відзначають особливу роль інтерв'ювання у студіях із проблеми мілітаризації українського суспільства періоду радянської окупації, а також у контексті сучасних військових конфліктів та російсько-української війни. Інтерв'ю становлять основу джерельної бази хронологічно завершального періоду дослідження. Спогади випускників університету про військовий вишкіл стали надзвичайно важливим джерелом насамперед через свою оцінкову характеристику навчання на військовій кафедрі Львівського університету. Попри певну специфіку, інтерв'ю надає досліднику інформацію про реальну організацію навчального процесу, перелік навчальних дисциплін, матеріальне забезпечення та практичний вишкіл студентів на навчальних зборах. Ми отримали не лише нову, але й унікальну інформацію та характеристики і військового навчання, і суспільно-політичних подій та трансформацій кінця 1980-х рр. Використання методу усної історії дає можливість реконструювати минуле і переосмислити нашу проблематику крізь призму досвіду безпосередніх учасників навчання.

Ключові слова: інтерв'ю, спогади, усна історія, вишкіл офіцерів запасу, військова кафедра, студентське середовище, офіцери, Львівський університет

Постановка проблеми. Проблема дослідження системи військової підготовки студентів у вищих навчальних закладах Львова радянського періоду полягає у пошуку та обробці великої кількості опублікованих та неопублікованих матеріалів. Основною джерельною базою є архівні матеріали, які попри свою однотипність дають нам якщо не вичерпну, то достатню інформацію. Однак існує величезна проблема пошуку таких документів, особливо періоду «перебудови», адже значна їх частина не була передана до архівних установ, а тому належно не збережена і попросту втрачена. Відтак перед науковцем постає

серйозна проблема пошуку матеріалів. Допоміжними для дослідження цієї тематики є періодичні видання (студентські газети, видання Міністерства оборони СРСР, міська та обласна періодика тощо). Однак потрібно зважати на специфіку таких видів джерел, адже й архівні матеріали, і газетні публікації – це продукт досліджуваного періоду. Ці матеріали не лише проходили цензуру, але й були написані вихованими у радянській системі фахівцями. Такі матеріали наскрізь пронизані радянською ідеологією. Вони однотипні та подають лише однобічну інформацію.

Відтак, щоб зрозуміти специфіку досліджуваного періоду та нашої проблематики, належить удатися до більш суб'єктивного виду джерел, який надає не відображену в писемних документах інформацію, а також демонструє дійсну мету та суть військового навчання студентів. Таким видом неопублікованих джерел є інтерв'ю працівників кафедр, а особливо випускників вищих навчальних закладів Львова, що проходили військове навчання.

Варто зазначити, що метод усної історії найбільш успішно застосовується науковцями у дослідженні таких тем, про які недостатньо відомостей¹. Однак в останні роки використання методу перейшло лінію заповнення лише «білих плям», а стало засобом, що допомагає реконструювати минуле та переосмислити історію крізь призму людського досвіду. Відтак перед нами постає можливість не лише отримати цінну інформацію, але й за допомогою інтерв'ю сформувати своє бачення проблематики, адже інтерв'юер, окрім цінних усних спогадів респондента, отримує ще й невербальну інформацію від оповідача, зокрема аналізує його міміку, жести, вираз обличчя, інтонацію, переживання, що дозволяє краще оцінити та проінтерпретувати досліджуваний об'єкт. Попри специфіку і суб'єктивізм такого виду джерел, є змога отримати цінну інформацію про реальну організацію навчального процесу, перелік навчальних дисциплін, матеріальне забезпечення та вишкіл студентів на навчальних зборах. Інформація тут постає як пережитий досвід, де безпосередній учасник подій надає оцінкові характеристики навчання на військовій кафедрі, висловлює позицію щодо якості військового вишколу, своє суб'єктивне ставлення тощо². Такий вид джерел дає можливість відтворити історичний колорит і отримати цінну інформацію про організацію навчального процесу, матеріальну базу кафедр та вишкіл студентів на навчальних зборах у військах із погляду активного учасника.

Аналіз досліджень. Зазначимо, що становлення усної історії як окремого напрямку історичних досліджень відбулося у другій половині ХХ ст. Уперше

¹ Тетяна Пастушенко, «Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні». *Історія України* 17–18 (657–658) (2010): 11.

² Лариса Шелестак, *Вишкіл офіцерів запасу в цивільних вищих навчальних закладах Львова (1944–1991)*, дисертація (Львів, 2021), 349, доступно 20 березня 2023, https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/dis_shelestak.pdf

він почав розвиватись у США та країнах Західної Європи³, а інституційного розвитку метод набув із заснуванням Міжнародної асоціації усної історії (ІОНА) у 1996 р.⁴ Українська історична наука достатньо рано почала впроваджувати цей метод у дослідженнях. Сьогодні в Україні працюють наукові інститути та організації, метою яких є використання та популяризація усної історії у найрізноманітніших студіях. Це Асоціація Усної історії⁵, Центр міської історії у м. Львів, проєкт «Локальна історія»⁶ тощо. Над усноісторичними дослідженнями, а також методологією усної історії працюють такі українські науковці, як Оксана Кісь, Тетяна Пастушенко, Галина Боднар, Наталія Отріщенко⁷, Гелінада Грінченко, Юрій Пуківський⁸ та ін.

Усноісторичний метод активно використовується і в студіях із військової історії. Зокрема, інтерв'ю стало важливим джерелом до вивчення історії воєнних конфліктів та людини на війні другої половини – кінця ХХ ст.⁹ В останні роки важливу роль відіграє опитування методом інтерв'ю учасників сучасної російсько-української війни¹⁰, у якому дослідники звертають увагу на різноманітні аспекти перебування наших захисників на фронті¹¹, прожиті історії військових, їхніх родичів, медиків, волонтерів, капеланів, вимушених переселенців тощо¹². Цим самим формується ґрунтовна усноісторична джерельна база таких спогадів і удосконалюється метод інтерв'ювання¹³.

Варто зазначити, що цей метод також активно використовується і в наукових проєктах Інституту історичних досліджень Львівського університету, який реалізував низку студій, а також видав номер наукового журналу «Україна модерна» (№ 11, 2007)¹⁴, присвячений усній історії¹⁵.

³ Пастушенко, “Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні”, 10.

⁴ Там само, 11.

⁵ *Українська асоціація усної історії*, доступно 20 березня 2023, <https://oralhistory.com.ua/>

⁶ *Локальна історія*, доступно 15 березня 2023, <https://localhistory.org.ua/>

⁷ Наталія Отріщенко, “Колекції інтерв'ю Центру міської історії. Принципи організації та можливості використання у громадських проєктах”, *Вісник Львівського університету. Серія філологічна* 66 (2017): 245–255.

⁸ Юрій Пуківський, “Формування та перспективи онлайн-архіву усноісторичних і візуальних джерел «Жива історія»”, *Архіви України* 2, № 335 (2023): 68–77. DOI 10.47315/archives2023.335.068

⁹ Галина Боднар, “Голос і мовчання: Усноісторичні наративи про дитячі досвіди (до)воєнного повсякдення у Східній Галичині, 1930–1940-ві роки”, *Народознавчі зошити* 2 (164) (2022): 365–376.

¹⁰ *Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки)*, за ред. В. Мороко (Київ: К.І.С., 2015).

¹¹ Юрій Бураков і Олексій Сухий, “Сучасна російсько-українська війна у спогадах учасників – курсантів Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного”, *Військово-науковий вісник Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного* 29 (2018): 192–202.

¹² “Усна історія російсько-української війни”, *Український інститут національної пам'яті*, доступно 20 квітня 2023 <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya>

¹³ *Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ–ХХІ століть*: зб. наук. праць. за ред. Гелінади Грінченко (Київ: ТОВ “АРТ КНИГА”, 2021), 31–57.

¹⁴ *Україна модерна* 11 (2007), доступно 20 березня 2023, <https://uamoderna.com/arkhiv/46-11>

¹⁵ Бураков і Сухий, “Сучасна російсько-українська війна у спогадах учасників...”, 192–202.

Сьогодні у Львівському університеті активно працює Центр усної історії та біографістики при кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського. Його мета – надання методичних консультацій щодо реалізації наукових проєктів з усної історії, навчання записувати інтерв'ю, розробка методичних матеріалів, реалізація усноісторичних проєктів тощо. Зазначимо, що для нашої студії авторка активно використовувала методичні рекомендації та інструкції з детальними прикладами питальників¹⁶, щоб підготувати напівструктуроване інтерв'ю (інтерв'ю, яке складається з тематичних блоків і містить перелік обов'язкових аспектів, стосовно яких необхідно отримати інформацію¹⁷), та інші важливі методичні матеріали. На базі Центру також сформовано Архів усної історії, фондами якого послуговуються науковці у власних дослідженнях. Матеріали Архіву використано й у нашій студії¹⁸.

Для підготовки окремого розділу майбутньої монографії, що базуватиметься на матеріалах усної історії, автор детально аналізує вже пророблену роботу над збиранням та опрацюванням інтерв'ю та намагається у цій студії знайти сильні та слабкі сторони використання цього методу, щоб покращити якість польового матеріалу в майбутньому.

Відтак *метою та завданнями* нашої студії є проаналізувати уже зібраний польовий матеріал, представити читачеві основні блоки питальника та інформаційну наповненість зібраного усноісторичного матеріалу, відкинути слабкі сторони роботи, сформулювати парадигму наукового дослідження, що базуватиметься на методі усної історії. Окреме завдання цієї публікації – представити інтерв'ю, взяте у світлої пам'яті професора Степана Качараби.

Варто вказати, що свідчення колишніх студентів університету, які навчались у 1970-х–1980-х рр., становлять основу джерельної бази хронологічно завершального періоду нашої наукової проблематики. Для студії авторка використовує лише інтерв'ю випускників університету, зокрема випускників історичного факультету 1980-х рр., оскільки питальники для випускників попередніх періодів чи інших факультетів та навчальних закладів відрізняються з причин політичної кон'юнктури чи специфіки окремих спеціальностей та вишів.

Щоб провести інтерв'ю, авторка заздалегідь розробила питальник. Для нас у студії важливо проаналізувати якість поставлених запитань та вичерпність відповідей. Важливими питаннями, на які респонденти давали розширену

¹⁶ Центр усної історії та біографістики при кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, доступно 20 березня 2023, <https://oralhistory.com.ua/resursi/centri-uaui/centr-usnoi-istorii-ta-biografistiki/>

¹⁷ Пастушенко, “Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні”, 11.

¹⁸ Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково-дослідного завдання з курсу “Історія України другої половини XX – початку XXI століття”, упорядники Г. Боднар, В. Качмар, О. Лукачук, (Львів, 2017), 5, доступно 21 березня 2023, <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Навчальні-матеріали.pdf>

відповідь, були насамперед блоки про навчальний процес на кафедрі та про викладацький офіцерський склад.

Тут інтерв'юер отримала вичерпні відповіді про проведення теоретичного курсу навчання, матеріальну базу кафедри, про поїздки в «поле» та проведення навчальних зборів. Цей блок питань безпосередньо найкорисніший у нашій студії. Зауважуємо, що перш за все респондент надає нам інформацію про аудиторний фонд та матеріальне забезпечення кафедри з точки зору студента, часто з емоціями, згадуючи про види військової техніки, тренажери, вказуючи на деталі, яких ми не маємо можливості почерпнути з писемних джерел. Продемонструємо частину із цих спогадів:

«Знаходилась [військова кафедра] на сучасному географічному факультеті, мала цілий третій поверх, а також підвали, і один клас, технічний так званий, у головному корпусі в підвалі, і там був тир... Аудиторний фонд був достатнім. Ніколи не було питання пошуків аудиторій, вони були добре обладнані, відповідно до напрямку підготовки. Скажемо, загальновійськовий цикл був там і тактики, і вогневої підготовки, були різні стенди, і відповідні взірці стрілецької зброї приносили...»

«...Ми перевдягались у форму. Взагалі ми мали форму свою пошити, але верхній одяг форми, бушлати такі, шапки, якщо то була осінь, то були зимові шапки, ми перевдягались у підвалах корпусу, на Дорошенка сучасному»¹⁹.

«Військова кафедра знаходилась там, де зараз є географічний факультет, вона була на третьому поверсі. В подвір'ї географічного факультету, там стояли кілька БТРів. Ну [...] все необхідне озброєння теж вони мали. Я думаю, що це озброєння здебільшого було навчальним, але давали можливість вивчати нам всі ті предмети, які необхідно для підготовки молодшого військового персоналу, маю на увазі офіцерів. [...] Я думаю, що ми там були забезпечені всім необхідним, аудиторій всім вистарчало»²⁰.

«Проблем з аудиторним чи навчальним фондом не було... Дуже рідко. Всі заняття проводились в кабінетах на Жовтневій і на пляцу, де стояли зразки військової техніки»²¹.

«Була добра матеріальна база в університеті, у дворі (тобто на вул. Дорошенка, 41) стояли БТРи, студенти їздили на стрільби...»²²

¹⁹ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем, записала Лариса Шелестак 16 березня 2017 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів.

²⁰ Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем, записала Лариса Шелестак 3 квітня 2017 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів.

²¹ Інтерв'ю з професором Гудем Богданом Васильовичем, записала Лариса Шелестак 20 квітня 2017 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів.

²² Інтерв'ю з професором Шустом Романом Мар'яновичем, записав Юрій Пономаренко 23 квітня 2015 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів, *Архів усної історії*, доступ 20 березня 2023, <https://archive.lnu.edu.ua/intervyu-pro-navchannya-ta-pratsyu-u-lvivskomu-universyteti-z-prof-romanom-shustom/>

Дізнаємося також про відсутність свого полігону – «поля» і про те, що для практичних занять зі студентами кафедра використовувала військові об'єкти.

«Нас десь час від часу вивозили на полігон [...] у Старичах. [...] Ну і там, бувало, проходили стрільби з автоматичної зброї, пістолета»²³.

«Нас вивозили на Яворівський полігон»²⁴.

«Сідали на автомобілі такі криті і виїжджали під керівництвом офіцерів у Брюховичі»²⁵.

Респонденти дають розлогі відповіді стосовно військових спеціальностей, на яких вони навчалися, пригадують також і спеціальності, за якими навчалися студенти інших факультетів, активно розповідають про це і в часі запитань про навчальні збори.

«Ми як історики, то нас готували політпрацівниками для армії, всі політпрацівники: то є історичний факультет, юридичний факультет, філологічний факультет...»²⁶

«Нас готували командирами мотострілкових взводів на БТРах. Наскільки я знаю, філологи займались щось пов'язаним із артилерією, студенти іноземних мов – на військовому перекладі, дівчата мали медицину, тотально, незалежно від факультетів. Здається, була ще хімрозвідка, щось пов'язане із хімічними якимись дисциплінами, але то, мабуть, був хімічний факультет»²⁷.

«Студенти факультету іноземних мов навчались там на перекладачів, математики – зенітники, історики – мотострілки»²⁸.

Щодо теоретичного навчання варто зауважити, що респондентам було важко згадати та перелічити предмети, а також коротко охарактеризувати сам навчальний процес на занятті. Тому зібрана інформація є лише загальною та поверхневою. Відтак вважаємо, що цю частину запитань необхідно скорегувати, намагатись у майбутньому пошуку додатковими питаннями підштовхнути респондента деталізувати розповідь.

«Тоді всі проходили підготовку на військовій кафедрі. Я навчався на військовій кафедрі на 3-му і 4-му курсах, два роки. На військову підготовку вділяли окремий день в тиждні...»²⁹

«Якщо ми розпочинали в університеті навчання з 9:30, то на заняття на військовій кафедрі приходили на 9:00. Тоді починався розвод. Кожен взвод, тобто група так називалась, отримували розклад занять. Тобто ми наперед не знали, яка буде пара, а вже отримували то у формі наказу після розводу.

²³ Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем.

²⁴ Інтерв'ю з професором Гудем Богданом Васильовичем.

²⁵ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

²⁶ Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем.

²⁷ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

²⁸ Інтерв'ю з професором Шустом Романом Мар'яновичем.

²⁹ Інтерв'ю з доцентом Мудрим Мар'яном Михайловичем.

Або оголошували, що такий-то взвод сьогодні має польові заняття. Тоді ми перевдягались у форму, взагалі ми мали форму свою пошити, але верхній одяг форми: бушлати такі, шапки (якщо то була осінь, то були зимові шапки), – ми передягались у підвалах корпусу, на Дорошенка сучасному. Потім сідали на автомобілі такі криті і виїжджали під керівництвом офіцерів у Брюховичі. І там проводили вже такі заняття... Рідко повідомлялось, що на наступний раз ми ідемо на поле. Переважно ці рішення були спонтанні, офіцери мали свої якісь плани і нам про це повідомляли безпосередньо перед виїздом»³⁰.

«...Зранку на плацу було шикування. Ми поділені були на такі умовні взводи. Ними керували хлопці, які вже були після армії... Проводили такі заняття: тактика, стройова підготовка, технічна підготовка, вогнева підготовка. На авто ми не їхали. Був якийсь такий невеликий тренажер. Вся ця підготовка, яку ми тут проходили, вона була чисто теоретична. Ми вчили теорію. Мали завчити характеристику кулеметів, патрони всі, характеристика пострілу з того чи іншого виду зброї. Всі параметри зброї. Але практичних навичок стрільби нас не навчили. Ми на кафедрі стрільби не проходили. Тільки вже під час військових зборів ми мали досвід стрільби зі зброї...»³¹

Найактивніше респонденти розповідали про навчальні збори у військах. Однак ми отримуємо інформацію, що базується на пережитому досвіді випускника, його власному сприйнятті пройдених нормативів та практичних занять. Тут ми не розуміємо саму схему відправки студентів та проведення зборів, зате маємо можливість отримати оцінкову характеристику практичного військового вишколу студентів.

«Збори – це був вже підсумок нашої воєнної підготовки, вони були на 4-му курсі. Ми виїхали на півтора місяця, це був липень і половина серпня. Там ми були у казарменному становищі, щоправда, ми мали окреме містечко в палатках, де студенти університету жили, але ми були на території військової частини і підпорядковувалися законам тої частини, несли караульну службу, брали участь в певних маневрах, виїздах по тривозі... Ми з резервними військами виїздили по тривозі зі Славуті.... Сам іспит передбачав не тільки теоретичні знання, але і певні практичні. Було важко і важливо правильно сформулювати бойовий наказ, як майбутнім командирам»³².

«То ми проходили збори в Славуті. А [...] факультети такі, як фізичний, хімічний, то вони у Новограді-Волинському проходили військові збори. Наскільки я знаю. Ті збори тривали, в тому часі [...] в тому часі, коли я закінчував університет, то було у 1984-му році, після закінчення університету, тоді не проходив, тоді проходили два курси: ті, які закінчували у 85-му році,

³⁰ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

³¹ Інтерв'ю з доцентом Мудрим Мар'яном Михайловичем.

³² Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

і ті, які закінчували у 1984-му році університет. Розумієте, то я проходив [...] у 84-му році, і тривали збори тільки місяць часу, а до того часу – три місяці, до того часу три місяці. А тоді вже тривали тільки місяць»³³.

Респонденти не наважуються позитивно відповісти, чи дійсно вони отримали потрібні для офіцерського звання знання і навички.

«В Новограді-Волинському. Там був полігон. Вивезли туди всіх студентів університету незалежно від циклу підготовки. Ми жили в палатках на полігоні. Миські студенти важко пристосовувались до таких умов. Збори тривали приблизно місяць. Це все було вже за скороченою процедурою. Бо це є літо, липень-серпень 1991 р. Мали практичні заняття, але на тоді все розвалювалось... Бензину не було. Була стрільба з пістолета. Я стріляв двома чи трьома патронами. З автомата теж двома чи трьома патронами. Жодним нікуди не попав. Один раз проїхався в середині в БТР за кермом. Але це все страшно виглядало, бо машина або глохла, або ще щось із нею ставалося. Там треба було наїхати на переешкоду, але біля мене сидів механік-водій, і я так і не розумію, чи це я їхав, чи це він їхав, але цю переешкоду ми проїхали, і я успішно здав. А так, то навіть на зборах в нас були якісь більш теоретичні навчання. Офіцери, які були з нами на зборах, ставились до нас поблажливо, в силі, напевно, тих політичних обставин. Було практичне заняття з тактики – спостереження за територією. Ми лежали в траві і спостерігали за територією. І так до обіду. Але ми потім здавали звіти. І ще були навчання, які тривали три дні. Нам видали зброю. Мені видали кулемет. Він був страшно важкий. Я заздрив тим, кому видали автомати, я за нього відповідав і страшно переживав, бо ми тримали зброю в палатці»³⁴.

Зауважуємо, що респонденти часто починають свою розповідь із логічного кінця, розповідаючи про навчальні збори. У такому випадку багато запитань стосовно іспитів, практичних занять та пам'ятних моментів просто «губиться». Відтак стає очевидним розділити цей блок запитань на декілька менших.

Блок, який стосувався викладацького складу, був для учасників інтерв'ю достатньо важким. Випускники університету називали лише по декілька імен своїх викладачів, часто перекручуючи їхні імена чи військові звання, що безперечно зрозуміло, зважаючи на давність подій.

«Пам'ятаю начальника кафедри полковника Миронюка Кузьму Івановича, він нас вчив військові статуту... Запам'ятався також ще добре підполковник Козак, який нас вчив тактику. Взагалі тактику було важко вчити, особливо розрахувати годину, так звану “Ч”; висунення взводу на відповідні позиції, – то були цілі формули. Ми вивчали тактику не тільки радянської

³³ Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем.

³⁴ Інтерв'ю з доцентом Мудрим Мар'яном Михайловичем.

армії, але і можливого суперника – країн НАТО, їхні види зброї. Але ми їх не бачили, візуально їх було зображено на стенді... Була стройова підготовка, яку нас вчив майор Сисоєв. Він був закоханий в стройову підготовку і дуже любив нас вчити, але ми, правда, не дуже то любили, але треба було щось робити... Вогневу підготовку вчив спочатку капітан, а потім майор Панкратов і майор Захарченко»³⁵.

Важливим моментом у використанні інтерв'ю було зрозуміти, що окремий профіль студентів упродовж двох-трьох років навчали одні й ті ж офіцери, які пізніше і відправлялися зі студентами на табірні збори.

«Я після закінчення військової [...] кафедри ще тривалий час підтримував контакти з [...] з Іваном Васильовичем Момотом. Такий був майор, він мав наш факультет там. Іван Васильович Момот. Момот. Українець з Харківщини. Прекрасний [...], прекрасна людина, пізніше він жив в сусідньому будинку зі мною, ми дуже часто зустрічалися. [...] Завжди ми на військовій кафедрі, то спілкувались російською мовою, а в буденному житті завжди спілкувались українською мовою. Тільки українською! [...] Ну та були, ну та, знаєте, Іван Васильович – то він був, звичайно, українець. Ну, начальник циклу був полковник Козак. Полковник Козак – також українець. Прізвище. Майор Грищенко – також українець. Були росіяни. Був росіянин капітан Панкратов, наприклад, майор Сисоєв. Були росіяни. Ну але якоїсь там, знаєте, різниці – то ми, ясне діло, не відчували»³⁶.

Із цього випливає, що студенти могли не знати імен більшості викладачів військової кафедри і навіть не бути знайомими з начальником кафедри.

«Кузьма Іванович Миронюк... Тоді, коли я навчався на військовій кафедрі, він був начальником кафедри... В нас особисто він нічого не викладав»³⁷.

«Нашим потоком курував майор Бугрій. Був підполковник Панкратов. Пам'ятаю на вигляд начальника кафедри»³⁸.

«Полковник Голубченко був для нас вершиною айсберга, на якого можна було тільки дивитися, але не спілкуватися. А полковник Князєв взагалі була недоступна величина. Він в нас не вів жодної дисципліни»³⁹.

Варто зазначити, що інформація про викладачів була побіжною, подавалась респондентами лише в контексті згадок про предмети, які ті викладали, та була більш оцінковою.

«Це були офіцери, які мали або великий стаж військової служби, принаймні 25–30 років, а частина з них мали досвід Афганістану. Вони не вникали в засади

³⁵ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

³⁶ Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем.

³⁷ Так само.

³⁸ Інтерв'ю з доцентом Мудрим Мар'яном Михайловичем.

³⁹ Інтерв'ю з професором Гудем Богданом Васильовичем.

педагогіки. Але це були люди, які щось дали. Це були порядні люди. Офіцери. Для них слово щось значило. В них було поняття честі. Це були люди, які займались своїм ділом»⁴⁰.

Респонденти ділилися своїми враженнями про офіцерів не як про викладачів, а здебільшого як про особистості, зауважуючи їхні людські якості.

«Полковник Шлайн Яків Самойлович, єврей. Був, мабуть, улюблений наш викладач: він був дуже інтелігентний і добре до нас відносився. Рахлін Борис – офіцер, розумний. Викладав технічні предмети, балістику і таке інше. Майор Шарпін – старший лаборант, в якого за пляшку чорнила можна було купити будь-яку роботу, яку ніхто не хотів самотійно виконувати. А також можна було і чоботи дістати, і портянки... – все. До студентів відносився дуже приязно»⁴¹.

Надзвичайно важливою характеристикою є спогади випускників кафедри про ідейно-виховну та пропагандистську роботу офіцерів зі студентами. Якщо писемні джерела, головню звіти кафедри та газетні публікації, рясніють інформацією про активну ідейно-виховну діяльність, то на практиці випускники пригадують лише заняття з політінформації, де *«приходив якийсь один з офіцерів і нам розказував, що в світі... Часом бувало таке, що ми більше знали за нього, але тим не менше, він номер мав відбутися»⁴².*

«Так як ми самі були історики, то нам казали, що ми повинні самі то вести. Нас особливо не нагружали ідейно-виховною роботою, мовляв, нас і так тут готують... Проводили політінформації»⁴³.

Виховна робота кафедри входила в рамки загальноуніверситетських ідейно-пропагандистських заходів чи святкувань. Цей момент надзвичайно важливий для порівняння з іншими вишами Львова, де військова кафедра могла чи не єдина проводити ідейну та пропагандистську роботу.

Блоки питальника стосовно «студентського середовища» та «влада і освіта» надали нам можливість зрозуміти дійсне ставлення студентів до військового навчання. Варто зазначити, що воно різко контрастує з інформацією з офіційних джерел, насамперед публікацій в університетській пресі. Зауважуємо, що ставлення змінювалося відповідно до політичної кон'юнктури. Якщо студенти, які навчалися на кафедрі до середини 1980-х рр., здебільшого ставилися до військового навчання позитивно, з почуттям обов'язку, чи нейтрально, не відчуваючи при цьому особливого захвату, однак усе ж розуміючи свій обов'язок, то ставлення студентів кінця 1980-х рр., у часі українського державотворення, це – «відмова від вишколу в окупаційних

⁴⁰ Інтерв'ю з доцентом Мудрим Мар'яном Михайловичем.

⁴¹ Інтерв'ю з професором Гудем Богданом Васильовичем.

⁴² Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем.

⁴³ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

військах»⁴⁴. Також зазначимо, що твердження респондентів перш за все ґрунтувалися на їхньому суб'єктивному досвіді.

«Ніхто не дискутував щодо доцільності підготовки на військовій історії. Ми розуміли, що це треба пройти... Як обузу. А студенти після армії... для них це було повернення в ту атмосферу, в якій вони були. Більшість із них були молодшими сержантами»⁴⁵.

«...Воно було не настільки престижно, може, як утвердження статусу як повноцінного вже чоловіка (сміється). Вже, знаєте, він вже армію відслужив, вже повернувся з армії! Знаєте, в такому плані. Якийсь там моральний аспект більше»⁴⁶.

«Це є обов'язок, не більше. [...] Навряд чи хтось палав любов'ю до тої кафедри, але вважалось, що то є наш обов'язок, раз воно є, ми повинні ходити і не можемо протестувати»⁴⁷.

«Це розглядалось абсолютно природньо. Якось воно відбулось. Але ми були молоді. Сприймали це дуже іграшково. Ніхто не уявляв якусь реально війну»⁴⁸.

Зазначимо, що активна конфронтація студентів з адміністрацією університету щодо доцільності навчання на військовій кафедрі розпочалася лише в часі українського державотворення, після місцевих виборів 1990-го року.

«На останньому році навчання на кафедрі я написав заяву, виходячи зі своїх, так скажемо, політичних переконань, я написав заяву – звільнився з кафедри за власним бажанням. Мотивація тоді була така, що молодий, не хочу служити в окупаційній армії, а насправді вийшло так, що через декілька місяців було проголошено незалежність України. [...] Я не закінчив військову кафедру...»⁴⁹

* * *

Отже, у цій студії ми апробували метод усної історії, який найбільш успішно застосовують у дослідженні тем, про які недостатньо інформації або які взагалі не відображені у традиційних видах джерел. Зазвичай відомості, здобуті в такий спосіб, використовуються як допоміжні. Свідчення колишніх студентів, що навчалися в університеті у 1970-х – 1980-х роках, склали основу джерельної бази хронологічно завершального періоду нашого дослідження. Їхні спогади надзвичайно важливі насамперед із погляду на оцінкові характеристики навчання на військовій кафедрі Львівського університету. Інтерв'ю

⁴⁴ Інтерв'ю з доцентом Білостоцьким Степаном Мироновичем, записала Юлія Бундз 23 квітня 2015 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів, *Архів усної історії*, доступно 15 березня 2023, <https://archive.lnu.edu.ua/intervyu-pro-navchannya-ta-pratsyu-u-lvivskomu-universyteti-z-dots-stepanom-bilostotskym-2/>

⁴⁵ Інтерв'ю з професором Гудем Богданом Васильовичем.

⁴⁶ Інтерв'ю з професором Качарабою Степаном Петровичем.

⁴⁷ Інтерв'ю з професором Голубком Віктором Євстафійовичем.

⁴⁸ Інтерв'ю з доцентом Мудрим Мар'яном Михайловичем.

⁴⁹ Інтерв'ю з доцентом Білостоцьким Степаном Мироновичем.

з випускниками університету надає не лише нову, але й унікальну інформацію та характеристику і військового навчання, і суспільно-політичних подій та трансформацій кінця 1980-х рр. Важливим матеріалом до студії постає оцінка випускників університету особистих стосунків між студентами й офіцерами військової кафедри, їх ставлення до військового навчання, власний погляд на ідейно-виховну та пропагандистську роботу на військовій кафедрі, відчуття чи розуміння «чужого» та «імперського» у контексті військового вишколу. Використання методу усної історії показало подальші перспективи проведення дослідження для окремого розділу монографії не лише щоб заповнити «білі плями», спричинені недостатньою кількістю інших джерел, але й у контексті можливості реконструювати історію військового навчання та переосмислити зазначену проблематику крізь призму досвіду його безпосередніх учасників.

REFERENCES

- Bodnar, Halyna. “Holos i movchannia: Usnoistorychni naratyvy pro dytiachi dosvidy (do)voien-
noho povsiakdennia u Skhidnii Halychyni, 1930–1940-vi roky”. *Narodoznavchi zoshyty* 2
(2022): 365–376 [in Ukrainian].
- Burakov, Yurii i Sukhyi, Oleksii. “Suchasna rosiisko-ukrainska viina u spohadakh uchasnykiv –
kursantiv Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho”.
*Viiskovo-naukovi visnyk Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra
Sahaidachnoho* 29 (2018): 192–202 [in Ukrainian].
- Interviu iz dotsentom Bilostotskym Stepanom Myronovychem, zapysala Yuliia Bundz 23 kvitnia
2015 r. u Lvivskomu natsionalnomu universyteti imeni Ivana Franka, m. Lviv, *Arkhiv usnoi
istorii*, dostupno 15 bereznia 2023, <https://archive.lnu.edu.ua/intervyu-pro-navchannya-ta-pratsyu-u-lvivskomu-universyteti-z-dots-stepanom-bilostotskym-2/> [in Ukrainian].
- Interviu iz profesorom Holubkom Viktorom Yevstafiiovychem, zapysala Larysa Shelestak 16 bereznia
2017 r. u Lvivskomu natsionalnomu universyteti imeni Ivana Franka, m. Lviv [in Ukrainian].
- Interviu iz profesorom Hudem Bohdanom Vasylovychem, zapysala Larysa Shelestak 20 kvitnia
2017 r. u Lvivskomu natsionalnomu universyteti imeni Ivana Franka, m. Lviv [in Ukrainian].
- Interviu iz profesorom Kacharaboiu Stepanom Petrovychem, zapysala Larysa Shelestak 3 kvitnia
2017 r. u Lvivskomu natsionalnomu universyteti imeni Ivana Franka, m. Lviv [in Ukrainian].
- Interviu iz profesorom Shustom Romanom Marianovychem, zapysav Yurii Ponomarenko 23
kvitnia 2015 r. u Lvivskomu natsionalnomu universyteti imeni Ivana Franka, m. Lviv, *Arkhiv
usnoi istorii*, dostup 20 bereznia 2023, <https://archive.lnu.edu.ua/intervyu-pro-navchannya-ta-pratsyu-u-lvivskomu-universyteti-z-prof-romanom-shustom/> [in Ukrainian].
- Lokalna istoriia*, dostupno 15 bereznia 2023, <https://localhistory.org.ua/> [in Ukrainian].
- Navchalni materialy do zapysu pohlyblyenykh intervui v ramkakh vykonannia nauково-doslidnoho
zavdannia z kursu “Istoriia Ukrainy druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia”, uporiad-
nyky H. Bodnar, V. Kachmar, O. Lukachuk (Lviv, 2017), 5, dostupno 21 bereznia 2023,
<https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Навчальні-матеріали.pdf> [in Ukrainian].
- Otrishchenko, Nataliia. “Kolektsii intervui Tsentru miskoi istorii. Pryntsypy orhanizatsii ta
mozhyvosti vykorystannia u hromadskykh proektakh”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia
filolohichna*, vyp. 66 (2017): 245–255 [in Ukrainian].

- Pastushenko, Tetiana. "Metod usnoi istorii ta usnoistorychni doslidzhennia v Ukraini" *Istoriia Ukrainy* 17–18 (657–658) (2010) [in Ukrainian].
- Pukivskyi, Yurii. "Formuvannia ta perspektyvy onlain-arkhivu usnoistorychnykh i vizualnykh dzherel «Zhyva istoriia»". *Arkhivy Ukrainy* 2, № 335 (2023): 68–77. DOI 10.47315/archives2023.335.068 [in Ukrainian].
- Slukhaty, chuty, rozumity: usna istoriia Ukrainy XX–XXI stolit: zb. nauk. prats. za red. Helinady Hrinchenko* (Kyiv: TOV "ART KNYHA", 2021), 31–57 [in Ukrainian].
- Shelestak, Larysa. *Vyshkil ofitseriv zapasu v tsyvilnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh Lvova (1944–1991)*, dysertatsiia (Lviv, 2021), 349, dostupno 20 bereznia 2023, https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/dis_shelestak.pdf [in Ukrainian].
- Tsentr usnoi istorii ta biohrafistyky pry kafedri novitnoi istorii Ukrainy imeni Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka*, dostupno 20 bereznia 2023, <https://oralhistory.com.ua/resursi/centri-uaui/centr-usnoi-istorii-ta-biografistiki/> [in Ukrainian].
- Ukraina moderna* 11 (2007), dostupno 20 bereznia 2023, <https://uamoderna.com/arkhiv/46-11> [in Ukrainian].
- Ukrainska asotsiatsiia Usnoi istorii*, dostupno 20 bereznia 2023, <https://oralhistory.com.ua/> [in Ukrainian].
- Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2015 roky)*, za red. V. Moroko (Kyiv: K.I.S., 2015) [in Ukrainian].
- "Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny". *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty*, dostupno 20 kvitnia 2023 <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya> [in Ukrainian].

MEMORIES AND ASSESSMENTS GRADUATES FACULTY OF HISTORY OF LVIV UNIVERSITY ABOUT EDUCATION AT THE MILITARY DEPARTMENT

Larysa SHELESTAK

Ivan Franko National University of Lviv

The Chair of Local History

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: larysa.shelestak@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-3931>

The article analyzes the method of oral history to research the problems of reserve officers training at Lviv University during the Soviet period.

The main source base of our study were archival materials, which, despite their sameness, provide us with sufficient information. However, there is a huge problem of finding those documents, especially of the period of "Perestroika" since a significant part of the sources have been lost to the researchers. Therefore, a scientist faces a serious problem of finding the necessary materials.

In order to understand the specifics of the researched period and the issue of this paper, we use a more subjective type of sources, which provides information that is not reflected in the written documents, and also demonstrates the real purpose and essence of the students military training in the Soviet period, in the army of Soviet empire. This type of unpublished sources are interviews of the employees of the military department, and especially graduates of the Lviv universities who had military training.

The method of oral history has been most commonly used in the studies where there is not enough information or the information is not reflected in the traditional types of sources, and used as additional information. Increasingly, the method of interview is used in the research on military history of

the second half of the XX – beginning of the XXI centuries. In particular, researchers observe the special role of interviewing in studies regarding the problems of militarization of the Ukrainian society during the period of Soviet occupation, as well as in the context of modern military conflicts and the current Russian-Ukrainian War.

Interviews are the main sources of the chronologically final period of our study. Memories of the university graduates about military education became an extremely important source for the research, primarily because of their evaluative characteristics of training at the military department of Lviv University. Despite its specifics, the interview provides the researcher with information about the real organization of the educational process, the list of training courses, material condition and practical training in military units.

The evaluation of university graduates the personal relations between students and the officers of the military department, their attitude to the military training, their own views on the implementation of the Soviet ideology and propaganda at the military department, their feeling or understanding of the “foreign” or “imperial” in the process of military training were important for our paper. We received not only a new, but also unique information on characteristics of the military training. Also, an important data was gathered about students’ attitude on socio-political transformations of the late 1980s.

Using method of oral history provides an opportunity to reconstruct the past and rethink our scientific problem through the experience of the immediate participants of the military training.

Keywords: interview, memories, oral history, reserve officers training, military department, student environment, officers staff, Lviv University

ДОДАТОК

**Інтерв’ю з професором Качарабою Степаном Петровичем,
записала Лариса Шелестак 3 квітня 2017 р.**

у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів

Оповідач: Степан Петрович Качараба, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Львівського національного університету імені Івана Франка (С. К.).

Інтерв’юер: Лариса Шелестак (Л. Ш.).

Дата інтерв’ю: 3 квітня 2017 року.

Місце інтерв’ю: кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн.

Присутні: інтерв’юер, респондент, по чергово двоє викладачів кафедри.

Мова інтерв’ю: українська.

Вступне слово інтерв’юера до першої наративної частини інтерв’ю

Добрий день! Я вивчаю історію військової кафедри Львівського університету і хочу у Вас взяти інтерв’ю.

Наративна частина інтерв’ю

Л. Ш. Розкажіть коротко про себе. Коли Ви навчались у нашому вузі? Чому обрали саме історичний факультет, чому обрали саме Львівський університет?

С. К. Я думаю, що в університет поступив за покликанням, бо поступав кілька разів, перший раз вступав після закінчення технікуму, то було в 1978-му році. На жаль, тоді я не поступив. Потім працював [...] на роботі, звідки був мобілізований в армію, і два роки відслужив в армії в Котовську Одеської області. Після демобілізації з армії я вступив на підготовче відділення нашого університету. Ну і у 1980-му році я став студентом історичного факультету.

Так я навчався на історичному факультеті до 1985-го року. В тому часі то було обов'язковим для всіх [...] для всіх студентів обов'язково навчатись на військовій кафедрі.

Л. Ш. І навіть для тих, які відслужили?

С. К. Навіть ті, які відслужили. Я був після і мав військове звання старшина, то я був заступником командира взводу на військовій кафедрі. Бо всі ті студенти, які поступили були після 10-го класу, то вони були звичайними курсантами. А я був заступником голови... В тому числі.

Матеріальна база та забезпечення

Л. Ш. В якому корпусі університету знаходилась кафедра військової підготовки?

С. К. Військова кафедра знаходилась там, де зараз є географічний факультет, вона була на третьому поверсі. В подвір'ї географічного факультету, там стояли кілька БТРів. Ну [...] все необхідне озброєння теж вони мали. Я думаю, що це озброєння здебільшого було навчальним, але давали можливість вивчати нам всі ті предмети, які необхідно для підготовки молодшого військового персоналу, маю на увазі офіцерів, тому що після цього були військові збори, в даному випадку ми проходили їх в Славуті, то Хмельницька область, ну і після цього ми всі отримували звання лейтенанта.

Навчальні збори у війську

Л. Ш. Ви тільки що згадали про військові збори. Можете детальніше розповісти, як вони відбувалися? Тільки в Славуті проводилися, чи?..

С. К. Ми як історики, то нас готували політпрацівниками для армії, всі політпрацівники: то є історичний факультет, юридичний факультет, філологічний факультет, – то ми проходили збори в Славуті. А [...] факультети такі, як фізичний, хімічний, то вони у Новограді-Волинському проходили військові збори. Наскільки я знаю. Ті збори тривали, в тому часі [...] в тому часі, коли я закінчував університет, то було у 1984-му році, після закінчення університету, тоді не проходив, тоді проходили два курси: ті, які закінчували у 85-му році, і ті, які закінчували у 1984-му році університет. Розумієте, то я проходив [...] у 84-му році, і тривали збори тільки місяць часу, а до того часу – три місяці, до того часу три місяці. А тоді вже тривали тільки місяць.

Л. Ш. Ви проходили збори у 84-му, тобто після четвертого курсу?

С. К. Після четвертого курсу. Так.

Л. Ш. Хто керував студентами на час військових зборів? Чи були офіцери з нашої кафедри військової, чи?..

С. К. Були офіцери нашої військової кафедри само собою, яких ми всі добре знали, бо вони з нами працювали впродовж чотирьох років, але безпосередньо в тих військових частинах то були кадрові [...] то нам призначали кадрових офіцерів. Не з військової кафедри, а ті, котрі служили там. Так-так.

Л. Ш. За якими військово-обліковими спеціальностями навчалися студенти університету і зокрема студенти історичного факультету?

С. К. Що маєте на увазі під військово-обліковими спеціальностями?

Л. Ш. Тобто були загальні цикли і вас розподіляли по факультетах. Тобто кожен факультет мав свої військово-облікові спеціальності?

С. К. Замполіти! Замполіти. Так.

Л. Ш. А пам'ятаєте, хто ще?

С. К. Там, не можу сказати. [...] Ми були замполітами, юристи замполітами, а зенітники – то були фізики і точні спеціальності.

Л. Ш. Точні спеціальності [...]. Тобто там вже інші?..

С. К. Так. Так.

Л. Ш. А які були справи з аудиторним фондом? Ну, можливо, із забезпеченням навчальною літературою, розміщенням на кафедрі?..

С. К. Військовій?

Л. Ш. Так.

С. К. На військовій кафедрі? Я думаю, що ми там були забезпечені всім необхідним, аудиторій всім вистарчало. Крім того, нас десь час від часу вивозили на полігон, [...] такий був полігон у Старичах. В Старичі на полігон [...], ну і там [...], бувало, проходили стрільби з автоматичної зброї, пістолета, все це відбувалося.

Л. Ш. Полігон був від якоїсь військової частини?

С. К. Швидше всього, що так, я не можу достеменно сказати, але нас вантажили в машини і везли на полігон.

Л. Ш. А власного навчального поля у військової кафедри не було?

С. К. Ні, я думаю, що ні.

Л. Ш. А яка була специфіка навчальних програм, за якими Ви навчалися на цій кафедрі? Щось специфічне було?

С. К. Нічого специфічного не було, то як загальноуніверситетська була, [...] але я думаю, вона була розрахована на студентів, тому в освітньому плані трошки вище стояла, ніж загалом, бо то ж студенти університету, а не просто там пересічні громадяни, яких призвали в армію.

Навчальний процес

Л. Ш. Ви, може, пам'ятаєте якісь предмети, з яких Ви здавали іспити?

С. К. То була загальновійськова підготовка, політична підготовка. От такі предмети. Звичайно, здавали і стрільбу, і біг спринтерський, – все це здавалося.

Л. Ш. Скільки семестрів Ви навчалися на військовій кафедрі? І чи був якийсь окремий виділений день в тижні на військову підготовку?

С. К. Окремий день був. Був окремий день в тижні.

Л. Ш. А який?

С. К. То залежно... не було постійного дня такого.

Л. Ш. Тобто кожного семестру інший день наділявся?

С. К. Та[к]-та[к]-та[к]-та[к].

Л. Ш. А ще цікаво, якою мовою проводилось навчання?

С. К. Звичайно, що російською.

Л. Ш. І в університеті, і на кафедрі?

С. К. Всюди. Та[к].

Л. Ш. А можливо, Ви пам'ятаєте щось таке, як [...] якась реформа відбулась військова або була спроба реформувати саму військову кафедру в нас в університеті?

С. К. Таких не було тоді. Я такого не пригадую.

Студентське середовище

Л. Ш. А щодо студентського середовища? Наприклад, як відбувався поділ на взводи на кафедрі військової підготовки? Чи це такий самий був поділ, як на [...], ну, історичному факультеті, чи був інший?..

С. К. Ні, так не могло бути, тому що [...] тоді на історичному факультеті, а то приблизно в кожній групі була однакова кількість хлопців і однакова кількість дівчат. Але дівчата, вони [...], їх готували як медсестер для армії. То вони з нами не вчилися. Відповідно з нашого курсу зовсім по-інакшому формувалися групи. Ну-у. Але воно не справляло якогось враження такого. Бо ж то були всі однокурсники. Нас там, я знаю, було два взводи чи скільки [...]. Так, всього-на-всього. Що стосувалося одного курсу. Бо на інших курсах були і свій поділ на [...].

Л. Ш. А чи проходили навчання на військовій кафедрі іноземці?

С. К. Мені здається, що не проходили. Ні. Ну, я не знаю такого принаймні.

Л. Ш. Мені от просто стало цікаво. Можливо, такі були?..

С. К. Ні. Ну, в нас на історичному факультеті іноземців не було [...]. Вони були в університеті, але вони навчались, там, на геологічному, на хімічному, на фізичному факультеті. Найбільше їх було на геологічному і на біологічному факультетах. А на таких факультетах, ну-у, гуманітарних, то їх не було.

Л. Ш. А що Вам найбільше запам'яталось, коли ви навчались на військовій кафедрі? Можливо, [...] якісь сварки між викладачами і студентами, чи?..

С. К. Ні-і. Такого не було. Навіть на військових зборах, а там ми жили ж... місяць проживали в казармах.

Л. Ш. Тобто на зборах Ви жили в казармах?

С. К. Жили в казармах.

Л. Ш. Окремих приміщень не виділяли студентам? Всі жили в казармах?

С. К. В казармах [...] жили. Одна біда, що там було дуже погане харчування. Там було харчування ну-у-у нікудишнє. Найбільше студенти могли... Ну-у-у але командування наше мало з цим проблеми.

Л. Ш. А вас харчували так, як і солдатів військової частини?

С. К. Там солдатів не було. Там резервна частина. Розумієте, то для тих, котрих вони там мали би призвати в якихось там екстрених випадках: чи,

там, військові збори... і так далше. Розумієте? Офіцерський склад був, але особового складу не існувало.

Л. Ш. Яким було ваше ставлення та ставлення інших студентів, ваших колег, до військової кафедри?

С. К. Я думаю, що-о [...] в абсолютній більшості було позитивне. Було позитивне. Я теж мав... Знаєте, я, наприклад, пригадую [...] зі своїх [...] таких молодих літ, [...] всі хотіли йти в армію, всі хотіли йти в армію, бо вважалося, якщо хлопець не служив у армії, то він щось... або здоров'я в нього проблеми, – то і навіть дівчата в його сторону не дивилась, казали: «Та, що то... Він навіть в армії не служив! Що то за чоловік?»

Л. Ш. Це було престижно, відслужити?

С. К. Воно було не настільки престижно, може, як [це було] утвердження статусу як повноцінного вже чоловіка (сміється). Вже, знаєте, він вже армію відслужив, вже повернувся з армії! Знаєте, в такому плані. Якийсь там моральний аспект більше.

Л. Ш. І соціальний навіть аспект.

С. К. Та[к]-та[к]-та[к]-та[к].

Л. Ш. Чи були якісь дискусії в студентському або в академічному середовищі щодо «потрібності» військової кафедри в нашому університеті?

С. К. Таких дискусій тоді не було.

Викладацький склад

Л. Ш. Щодо викладацького складу на кафедрі. Можливо, Ви пам'ятаєте когось із викладачів військової кафедри і можете розповісти про них щось?

С. К. Я після закінчення військової [...] кафедри ще тривалий час підтримував контакти з [...] з Іваном Васильовичем Момотом. Такий був майор, він мав наш факультет там. Іван Васильович Момот. Момот. Українець з Харківщини. Прекрасний [...], прекрасна людина, пізніше він жив в сусідньому будинку зі мною, ми дуже часто зустрічалися. Та[к]-та[к]-та[к]. Та ну що Ви... Завжди ми на військовій кафедрі, то спілкувались російською мовою, а в буденному житті завжди спілкувались українською мовою. Тільки українською!

Л. Ш. А щодо викладачів військової кафедри, то було багато росіян? Чи все ж таки українці були?..

С. К. Ну та були, ну та, знаєте, Іван Васильович – то він був, звичайно, українець. Ну, начальник циклу був полковник Козак. Полковник Козак – також українець. Прізвище. Майор Грищенко – також українець. Були росіяни. Був росіянин капітан Панкратов. Наприклад, майор Сисоєв. Були росіяни. Ну але якоїсь там, знаєте, різниці – то ми, ясне діло, не відчували. На військовій кафедрі ми всі спілкувались російською мовою. На общепонятном, розумієте? Ну-у, в побуті ми говорили українською мовою, звичайно.

Л. Ш. Вся література була російською?

С. К. Та[к] (сміється), винятково, винятково. Та про яку українську літературу на військову тематику?... Навіть питання не стояло, звичайно.

Л. Ш. А можливо, Ви пам'ятаєте начальника військової кафедри?

С. К. Звичайно, що пам'ятаю – Кузьма Іванович Миронюк.

Л. Ш. Тоді, коли Ви навчались?

С. К. Так. Тоді, коли я навчався на військовій кафедрі, він був начальником кафедри.

Л. Ш. А він у Вас щось викладав?

С. К. В нас особисто він нічого не викладав. На нашому курсі він нічого не викладав. [...] Ну, а я його дуже добре знаю, він [...] зараз працює [...], ще донедавна працював в університеті завідувачем мобілізаційного відділу, там на [...] [на Дорошенка], де колись була військова кафедра. Я його дуже часто бачу зараз, бо він живе у сусідньому будинку.

Л. Ш. Ого!

С. К. Так! Кузьма Іванович Миронюк. Так, так. Часто з ним спілкуємось. Він [...] він за національністю молдаванин.

Л. Ш. Молдаванин... І Ви знали, що він молдаванин?..

С. К. Знав. Його діти навіть мали такі імена. Я знаю його одну дочку, яка... його дочка має ім'я Ауріка.

Л. Ш. Хм. Зовсім не українське. Чи впливали політичні обставини на діяльність військової кафедри і на військову підготовку студентів? Можливо, зовнішньополітичні або війна в Афганістані?

С. К. Тоді не було... А! Війна то тривала, звичайно! Але я маю на увазі... Але то вже, бачте, пік пройшов вже. Я маю на увазі, знаєте, що в сімдесят дев'ятому році, коли ці війська вводили, то тоді ще, там, ну [...] хтось міг ще, там, навіть добровольцем поїхати туди служити, в Афганістан, далше, чи когось могли... могли в наказовий спосіб туди відправити. [...] Але тоді в нас вже не було такого... То, бачте, вже вісімдесят перший, вісімдесят четвертий роки, тоді вже було інакше.

Л. Ш. Вже було легше?

С. К. Та[к]-та[к]-та[к].

Ідейно-виховна та пропагандистська робота

Л. Ш. Можете розповісти, як проводилась ідейно-виховна робота на кафедрі?

С. К. Ідейно-виховна робота була [...] як політінформація. Приходив якийсь один з офіцерів і нам розказував, що в світі... Ну-у. Часом бувало таке, що ми більше знали за нього, але тим не менше, він номер мав відбути (сміється).

Л. Ш. Оскільки Ви були студентами-істориками, Ви могли більше знати.

С. К. Так і виходило! (сміється).

Л. Ш. Чи в часі військової підготовки Ви були залучені до політмасових заходів, урочистостей?

С. К. Ні! Не-е. То були різні, там, перше травня, сьомого листопада – день революції тодішній, розумієте? Але то не було в межах військової кафедри.

Л. Ш. Військова кафедра в цьому теж брала участь, але не вона?..

С. К. Так, так, так! Ну от таке.

Л. Ш. І ще одне питання. Як виглядала процедура присвоєння військового звання і яку військово-облікову спеціальність Ви отримали, яка записана у Вас у квитку військовому?

С. К. Офіцерське звання. Ну, там написано – замполіт. Розумієте. [...] Як вона виглядала? [...] Ми проходили військові збори, здавали там екзамени за підсумками тих зборів. Ну і потім [...] готували приказ на присвоєння нам офіцерського звання. Розумієте? Але ми отримували офіцерські квитки не на зборах. То вже було пізніше. Розумієте? Тому що то, ну, поки Міністерство оборони... і так далі і тому подібне. То [...] то десь пізніше. Десь пізніше набагато було.

Л. Ш. Тобто вже після того, як?..

С. К. На п'ятому курсі ми вже були всі офіцерами!

Л. Ш. А на четвертому після зборів... Ви тільки складали присягу?

С. К. Та[к]-та[к]-та[к].

Л. Ш. А Ви як людина, що відслужила в армії, теж складали присягу?

С. К. Все одно, так. Все одно. Бачте, тоді була така ситуація: я, наприклад, коли йшов в армію, на строкову службу, я мав водійські права Але я служив в автомобільній службі в ракетних військах спеціального призначення, то я ще один раз проходив це все наново і знову здавав на права в армії. Та[к]-та[к].

Л. Ш. Як виглядала сама процедура присвоєння офіцерського звання? Вона була десь в університеті, на військовій кафедрі?

С. К. Ви маєте на увазі екзамени?

Л. Ш. Ні-ні. Присвоєння звання. Якись урочистості?

С. К. На зборах. Так.

Л. Ш. Це було у тій військовій частині?

С. К. У військовій частині, так.

Л. Ш. Ви там відбули і приїхали назад уже вільною людиною?

С. К. Так! Всьо! Ми вже більше на військову кафедру не ходили, ми вже були офіцерами (сміється).

Л. Ш. (Сміється) Я Вам дуже дякую за інтерв'ю.

С. К. Немає за що!

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2023

Стаття прийнята до друку 21.04.2023